CZU:811.135.1’367.6:
https://doi.org/10.52505/lecturi.2023.06.7

TRANSFERUL ILOCUȚIONAR ÎN CAZUL ACTELOR DE VORBIRE EXPRESIVE DE TIP SALUT, FELICITARE, URARE, AMENINȚARE, BLESTEM

Tatiana SÎMBOTEANU

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4000-4722

Rezumat. *Pornind de la ideea că actele de vorbire expresive au un rol esenţial în realizarea unei comunicări eficiente în planul organizării relațiilor interpersonale, în special la nivel afectiv, în acest studiu, ne-am propus să identificăm mijloacele de exprimare a forţei ilocuţionare și mecanismele de performare a unor acte de vorbire din categoria expresivelor. În acest scop au fost examinate modalităţile transferului ilocuţionar și condițiile de reușită a acestor acte de vorbire în funcţie de context. Astfel, s-a constatat că sunt posibile realizări explicite, non-ambigue ale actelor de vorbire de tip expresiv, dar şi realizări implicite, indirecte care prezintă diferențe semnificative la nivelul formei de realizare a scopului ilocuţionar.*

Cuvinte-cheie*: act de vorbire expresiv, performare directă/indirectă a actelor de vorbire, transfer ilocuţionar, act de vorbire expresiv conotat pozitiv, act de vorbire expresiv conotat depreciativ.*

Illocutionary Transfer in the Case of Expressive Speech Acts such as Greeting, Congratulation, Wish, Threat, Curse

Abstract. *Starting from the idea that expressive speech acts have an essential role in achieving effective communication in terms of organizing interpersonal relationships, especially at the affective level, in this study, we aimed to identify the means of expressing illocutionary force and the performance mechanisms of some speech acts from the expressive category. For this purpose, the methods of illocutionary transfer and the conditions for the success of these speech acts were examined depending on the context. Thus, it was found that explicit, non-ambiguous achievements of expressive speech acts are possible, but also implicit, indirect achievements that present significant differences at the level of the form of achievement of the illocutionary goal.*

Keywords*: expressive speech act, direct/indirect performance of speech acts, illocutionary transfer, expressive speech act with positive connotation, expressive speech act with derogatory connotation.*

Actele de vorbire expresive sunt definite de J. Searle drept acte care indică starea psihologică sau atitudinea vorbitorului. J. Austin foloseşte pentru

desemnarea acestor acte termenul acte behabitative (sau comportamentale), acestea reprezentând expresia atitudinii față de comportarea celorlalți sau față de evenimentele care îi privesc pe aceștia: *a critica, a felicita, a mulțumi, a se scuza* etc.

Actele de vorbire expresive sunt folosite de vorbitor atunci când urmărește scopul de a-l informa pe interlocutor cu privire la atitudinea sa față de cele descrise prin enunț. Forța ilocuționară a actelor de vorbire expresive este reprezentată prin atitudinea vorbitorului în raport cu starea de lucruri specificată de conținutul propozițional al enunțului. Exemplu: *Felicitări pentru victoria obținută. Mulțumesc că m-ai ajutat. Îmi cer scuze că te-am deranjat.*

Folosind acte de vorbire expresive, vorbitorii au posibilitatea să exprime un spectru amplu de atitudini sau stări emoţionale. După cum exprimă o evaluare pozitivă sau una negativă, actele expresive sunt împărțite în studiile de lingvistică în următoarele două tipuri:

a) acte de vorbire de calificare meliorativă: mulțumirea, felicitarea, complimentul, lauda, consolarea, condoleanțele, scuza, regretul, simpatia;

b) actele expresive de calificare peiorativă (sau acte expresive conotate negativ): reproșul, mustrarea, indignarea, critica, invidia, dispreţul, acuzaţia, insulta, blestemul. Aceste acte sunt folosite pentru afirmarea dezacordului faţă de interlocutor, față de acțiunile întreprinse de acesta.

Transferul ilocuţionar. După cum se știe, orice enunţ se definește printr-o valoare ilocuţionară primară (sau fundamentală). Această valoare este realizată explicit prin anumite mijloace de limbă. În alte situații de comunicare, enunțului i se pot adăuga şi alte valori ilocuţionare secundare (sau derivate). În acest caz se vorbește despre un transfer ilocuționar, actul de vorbire fiind calificat drept act de vorbire indirect.

Există mai multe trăsături prin care actele de vorbire expresive diferă de alte tipuri de acte de vorbire, în special, de cele de tip informațional (aserțiunea, întrebarea) sau de cele de tip acțional, numite, de obicei, acte directive (cererea, rugămintea, îndemnul etc.). Un aspect important prin care actele expresive se opun actelor menționate mai sus este modul prin care acestea sunt realizate la nivelul enunțului. Astfel, pentru actele din prima categorie sunt marcate prin structuri sintactice specializate: aserţiunea este exprimată cu ajutorul enunţurilor de tip asertiv, enunțiativ; întrebarea este exprimată prin enunțuri interogative; cererea este realizată prin enunțuri imperative.

În același timp, drept marcă ilocuţionară a actelor de vorbire expresive sunt utilizate verbele performative. Acestea îndeplinesc acest rol doar atunci când sunt la persoana I, singular, timpul prezent, modul indicativ, diateza activă. În acest caz ele implică nu numai desemnarea acestei acțiuni, ci și realizarea ei (Ionescu-Ruxăndoiu, 2003, p. 24): *acuz, binecuvântez, blestem, critic, deplâng, felicit, laud, mulţumesc, regret, reproşez, salut, scuz* etc.

Chiar dacă s-a afirmat că toate mărcile folosite pentru exprimarea forței ilocuționare a enunțurilor sunt niște indici polifuncționali (Ionescu-Ruxăndoiu, 2003, p. 28), ar trebui să observăm că verbele performative sunt într-o măsură mult mai mare specializate pentru acest rol, ele fiind niște mărci care exprimă forţa ilocuţionară a enunţului prin însuşi conţinutul lor semantic.

Dacă examinăm actele de vorbire expresive în ce privește prezența unei mărci mai mult sau mai puțin specializate a forței ilocuționare se disting două tipuri de acte de vorbire:

a) acte de vorbire expresive marcate prin enunțuri cu performative explicite;

b) acte de vorbire expresive marcate prin enunțuri fără verbe performative.

Aceste tipuri de enunțuri mai sunt numite uneori și performative explicite/ performative implicite. De exemplu: *Am multe să-ți reproşez! Te acuz de neglijență!*

Ai mers prea departe! Ai stricat totul!

Dintre enunțurile citate, primele două fac parte din categoria enunțurilor performative explicite, ele conțin în structura lor un verb performativ, iar vorbitorul are în vedere exact ceea ce spune (Эпштейн, 2009, p. 1337). Ultimele două enunțuri exprimă reproșul fără a conține un verb performativ. Ele sunt deci niște performative implicite.

Analizând modalitatea de actualizare a actelor de vorbire prin mijloace de limbă, J. Searle constată că nu există o corespondenţă univocă între un anumit act de vorbire şi realizarea lingvistică. Pornind de la această idee, el distinge două tipuri de acte de vorbire:

a) acte de vorbire directe; în cazul lor forma gramaticală şi valoarea ilocuţionară coincid (de exemplu: enunțul cu structură declarativă şi afirmaţia, enunțul cu structură imperativă şi ordinul, enunțul cu structură interogativă şi întrebarea);

b) acte de vorbire indirecte; sunt realizate prin enunțuri a căror structură gramaticală nu coincide cu valoarea lor ilocuţionară.

Pornind de la ideea că actele de vorbire expresive au un rol important în organizarea relațiilor interpersonale şi în funcţionarea unei comunicări eficiente, în special pe plan afectiv, vom încerca în continuare să examinăm câteva din actele din categoria expresivelor, și anume: actele de tip salut, felicitare, urare, amenințare, blestem, având în vedere corelația dintre forţa lor ilocuţionară şi mecanismele de performare.

Aşadar, pentru fiecare dintre actele menţionate există un set de construcţii tipice, acestea reprezentând, de cele mai multe ori, niște structuri gramaticale specializate. În cazul salutului avem următoarele construcţii: *Bună dimineaţa! Bună ziua! Bună seara! Vă / te salut! Omagiile mele! Să trăieşti / trăiți! Noroc!* Mai nou, formulele împrumutate: *Ciao! Hello! Hi!* În mare parte, verbele consacrate sunt: *a saluta, a da binețe, a noroci,* folosite la modul indicativ prezent, întrucât salutul presupune o întâlnire personală dintre doi sau mai mulţi locutori, fiind

exprimat „aici şi acum” în timpul conversației, pentru că doar în aşa mod obţine o încărcătura afectivă caracteristică expresivelor.

Pentru felicitare, formula rituală este *Felicitări!*, iar verbele reprezentative sunt: *a felicita, a se bucura pentru, a da voie / a lăsa / a permite să te / vă felicit*, *a vrea / a dori să te / vă felicit* la pers. I singular sau plural, indicativ prezent. De exemplu: *Felicitări! Sincere felicitări! Daţi-mi voie să vă felicit cu ocazia premiului obţinut. Mă bucur / ne bucurăm pentru tine!*

În cazul urării, ce presupune a adresa cuiva o dorință de bine (cu prilejul unei aniversări, al unui început de acțiune), verbele performative sunt: *a ura, a dori, a vrea/ a dori să ureze, să felicite*.

Formulele consacrate sunt cele care exprimă direct urarea propriu-zisă: *Sănătate! Drum bun! Fericire! Noapte bună*! sau cele structurate cu ajutorul verbelor *a ura / a dori, a vrea / a dori să ureze + urarea propriu-zisă*. De exemplu: *Îţi doresc multă fericire! Îţi urăm sănătate! Aş vrea să-ţi doresc mult noroc*!

Spre deosebire de felicitare, care se referă la o reușită atinsă, adică la un fapt realizat, urarea este adresarea unei dorințe de bine cu prilejul unei aniversări (*Îţi urez la mulţi ani*!), al unui început de acțiune (*Să fie cu Doamne ajută*!), fiind o condiţie de bază pentru o viitoare reușită, o încurajare, un semn de bun augur care „garantează” realizarea scopului propus.

Amenințarea este actul de vorbire prin care locutorul îi dă de înţeles interlocutorului său că îi va provoca o neplăcere, arătându-i intenţia de a-l speria sau de a-i face rău chiar. Datorită specificului său ilocuționar, amenințarea este un act de vorbire care se află la limita dintre actele expresive și cele de tip acțional. Intenţia vorbitorului în cazul unor astfel de acte de vorbire este redată cu ajutorul verbelor şi al formulelor specifice: *a avertiza, a arăta, a lua dracul, a încurca, a fi pierdut, a fi atent, a îndrăzni, a găsi naşul, a veni de hac, a vedea, a se întâlni, a o căuta, a pedepsi, a plăti pentru, a răspunde pentru, a prinde, a fi cu ochii pe, a învăţa minte* ş.a. La acest capitol, limba română este foarte bogată: *Te avertizez că nu vei sfârşi bine! Îţi arăt eu ţie! De mă superi, te ia dracul! O cauţi cu lumânarea! Vei plăti pentru asta! Vei răspunde pentru toate! Sunt cu ochii pe tine! Te învăţ eu minte! Lasă că vezi ce păţeşti!*

Uneori, actul de vorbire de tip amenințare poate fi exprimat şi cu ajutorul unor construcții având ca predicat verbele *a informa, a anunţa, a spune, a zice,* însoţite de o subordonată care exprimă amenințarea propriu-zisă (*a sfârşi rău, a primi după merite, a da socoteală, a plăti, a vedea cu cine are de-a face, a nu scăpa*). De exemplu: *Îţi spun că nu vei scăpa uşor. Te avertizez că o să dai socoteală. Îţi spunem că veţi sfârşi rău.*

Pentru blestem ca act de vorbire, folosit pentru a invoca urgia divinității împotriva cuiva, pentru a înjura, a ocărî, a huli, a voi răul / nenorocirea cuiva, încărcătura emoțional-afectivă este una semnificativă. Aflându-se la hotar cu actele

de vorbire din categoria declarativelor, blestemul este totuşi un act de vorbire expresiv, pentru că nu este decât un act de magie lexicală, un act imaginar în care predomină sumbrul şi macabrul, neavând în niciun fel acţiune instituțională, servind mai degrabă la exprimarea unor emoții puternice. Verbele folosite pentru realizarea actelor de vorbire de tip blestem sunt: a *blestema, a afurisi, a arunca anatema*. Structura stereotip a blestemului este folosirea propriu-zisă a verbelor menţionate: *Te blestem! Te afurisesc*! *Blestemat să fii*!

Ne-am referit până acum la actele de vorbire expresive de tip salut, felicitare, urare, amenințare, blestem din perspectiva performării lor directe. Totuși, realizarea actelor de vorbire menţionate nu se limitează la utilizarea verbelor şi a formulelor enumerate, fiind posibile și alte structuri verbale. De exemplu, salutul, în calitatea sa de convenție socială ce se manifestă într-o situaţie de comunicare în care oamenii îşi manifestă dorinţa de a relaționa, exprimându-şi totodată atitudinea, sentimentele unii faţă de alţii (Constantinovici, 2012, p. 163-168). Astfel, salutul are funcţia de a stabili un contact fizic şi psihologic, e un mod de a „sparge gheața" între vorbitori (Kerbrat-Orecchioni, 2014, p. 111).

Forţa ilocuţionară a acestui act de vorbire este a arăta politeţe, mai ales în cazul unor situații de comunicare oficială. Situaţia se schimbă atunci când vorbitorii se cunosc bine şi salutul lor este urmat de un schimb conversațional complex din punct de vedere pragmatic, care ar putea deveni ambiguu în anumite cazuri. De exemplu, enunţul *Ce mai faci?* sau variantele sale: *Cum îţi merge? Cum o mai duci?* reprezintă enunţuri interogative, care în contextul menționat echivalează, de fapt, cu un salut. Alte exemple, *Nu-mi vine să cred! Ce-mi văd ochii!* sunt tot o formă mixtă sau hibridă de salut, constituind o realizare implicită a salutului (Kerbrat-Orecchioni, 2014, p. 111). Performate prin enunţuri interogative sau exclamative, aceste structuri exprimă salutul între persoane foarte apropiate, fapt ce permite omiterea salutului consacrat propriu-zis. În același timp, ele permit exprimarea unor valori suplimentare, cum ar fi cea de manifestare a surprizei, a plăcerii, dar și solicitarea de informații: *Spune-mi mai repede ce mai faci*!

Pentru cazul felicitării, trebuie precizat că, pe lângă mijloacele de realizare explicită directă a actului respectiv, se întâlnesc și modalităţi de exprimare implicită, indirectă, ceea ce înseamnă că se poate felicita şi fără a folosi verbul respectiv. Să examinăm exemplele: *Ai văzut că ai reuşit? Ai văzut de ce eşti în stare? Ce spui, mergi mai departe? Nu-i aşa că nu te opreşti aici? Se vede că ai muncit mult! Ai făcut o treabă bună!* Toate aceste enunţuri au scopul de a lăuda, de a felicita pe cineva pentru anumite reuşite, intenţia locutorului fiind cea de a felicita, de a încuraja, de a recunoaşte succesele interlocutorului său. Tabelul de mai jos prezintă modalitatea de realizare şi valoarea exprimată de enunțurile folosite pentru actualizarea actului de vorbire felicitare.

Exemplu	Formă de realizare	Valoare ilocuţionară
Ai văzut că ai reuşit?	enunţ interogativ	Încurajare, Bravo!, Felicitări!
Ai văzut de ce eşti în stare?		Încurajare, îndemn pentru a asigura continuitatea succesului
Ce spui, mergi mai departe?		
Nu-i aşa că nu te opreşti aici?		
Se vede că ai muncit mult!	enunţ asertiv	Felicitări! Te felicit că ai reuşit!
Ai făcut o treabă bună!	enunţ exclamativ	Felicitări! Eşti bravo!

Actul de vorbire de tip urare este folosit de vorbitor cu scopul de a dori binele cuiva este realizat prin enunţuri exclamative cu verbul predicat, mai ales, la modul conjunctiv-optativ: *Să fii sănătos! Să-ţi meargă bine! Să ajungeţi cu bine! [Să aveţi] drum bun!* Pe lângă mijloacele de realizare convenţionale, în limbă există şi alte mijloace de natură implicite, care apar în contexte bine determinate. Prezentăm următoarele exemple care ilustrează aceste situații.

Exemplu	Realizare	Valoare ilocuţionară
Nu-ţi spun decât sănătate.	enunţ asertiv negativ	Urare de sănătate, de stare de bine.
Ha, ha, ha…bată-te norocul! Că poznaş mai eşti. (Alecsandri, 2014, p. 162)	enunţ exclamativ	Urare de noroc. Să ai noroc!
Să-ţi vezi mari copiii ca nişte împărăţi… (Alecsandri, 2014, p. 182)	enunţ asertiv	Urare de sănătate şi ani mulţi.
Ce-ţi pot dori oare în afară de sănătate?	enunţ interogativ	Urare de sănătate.
Totul va fi bine.	enunţ asertiv	Încurajare şi urare că totul va fi bine.
Dac-aş putea, ţi-aş da sănătate de la mine.	enunţ asertiv	Îţi urez sănătate ca şi mie.

Un alt mijloc de realizare a actului de vorbire de tip urare este utilizarea unor construcții în care verbele specifice *a ura, a dori* sunt însoțite de verbe la forma negativă. De exemplu: *Îţi doresc să n-ai necazuri! Îţi dorim să nu cunoşti ce-i tristeţea! Am vrea să-ţi urăm să nu cazi niciodată!*

La realizarea actului de vorbire de tip amenințare, intenţia vorbitorului poate fi exprimată între altele și cu ajutorul unor fraze construite cu o subordonată condițională (exprimă o condiţie a cărei nerealizare ar putea avea drept consecință pedepsire interlocutorului): *Dacă nu încetezi, te dau afară. Dacă nu aduci diploma, te exmatriculăm! Dacă mai faci aşa, stricăm pacea.* Totuşi, pentru a accentua încărcătura afectivă a amenințării, în unele cazuri, vorbitorul poate recurge la transferul ilocuţionar. În cazul unor astfel

de structuri se poate produce o ambiguizare a decodării valorii ilocuţionare a enunțului. Exemplele care urmează ilustrează aceste situații.

Exemplu	Realizare	Valoare ilocuţionară
De mi-ai cădea tu acum în labe!	enunţ exclamativ	Ţi-aş arăta eu ţie! Te-aş bate! Ce ţi-aş mai face…
A-a, ţi-e bine în pat? Poate să-ţi mai adaug un pic de sare? (Vangheli, 2014, p. 11)	enunţ interogativ	Mai împuşc în tine cu sare! Mai repet procedura dacă nu ieşi afară!
Ștergeți nasul! (Vangheli, 2014, p. 15)	enunţ exclamativ	Nu te pune cu mine! Nu încerca să mă întreci!
– Am venit să mi te-nchini, De nu, schimb a ta coroană într-o ramură de spini. (Eminescu, 2017, p. 116)	enunţ asertiv	Vei fi cucerit/ nimicit! Amenințare cu răstignirea.
Duşmănit vei fi de toate, făr-a prinde chiar de veste; (Eminescu, 2017, p. 116)		Totul va lupta împotriva ta. Totul ţi se va opune. Vei fi nimicit!
O să mai faci?	enunţ interogativ	Avertizare că va urma o pedeapsă la repetarea acțiunii
Nu-i aşa că nu mai vrei să fii bătut?		

Un act de vorbire cu conţinut afectiv mai puternic decât amenințarea este blestemul, acesta reprezentând o formulă fixă sau improvizată ce invocă mânia, urgia unei divinități asupra unei persoane, a unui obiect sau a unei acţiuni (Nasta, 2020, p. 33-39). Există și cazuri când formulele specifice blestemului pot fi folosite pentru exprimarea unor urări. De exemplu: *Mânca-v-ar raiul! Te blestem să-ţi fie bine! Mânca-te-ar binele! Bată-te norocul să te bată!* După cum putem observa, prin componența lor lexicală aceste enunțuri se apropie de mijloacele folosite pentru realizarea blestemului. În realitate, ele exprimă un cu totul alt scop ilocuţionar. Astfel, în urma unui transfer ilocuţionar, enunțurile respective nu mai au o conotație negativă, ceea ce înseamnă că în cazul lor „blestemul” devine, de fapt, „urare”. Aceste acte de vorbire sunt numite şi pseudoblesteme, adică blesteme false. Chiar dacă păstrează forma unei imprecații, enunţurile de acest fel obțin o valoare ilocuţionară de urare, cu implicații pozitive, datorită faptului că semnificația lexemelor substantivale „*rai, bine, noroc*” diminuează sensul negativ al verbului ce le precedă (Nasta, 2020, p. 33-39).

Concluzii. Dotate cu o încărcătură afectivă puternică, actele de vorbire expresive au ca factor determinant intențiile comunicative ale vorbitorului, la baza lor fiind emoţiile şi stările interioare ale acestuia. Evident că aceste stări depind, la rândul lor, de contextul concret de comunicare, de circumstanțele în

care se produce interacțiunea comunicativă. După cum am văzut din analiza întreprinsă, actele de vorbire de tip expresiv se realizează atât prin performare directă, cât şi prin performare indirectă. Selectarea acestor mijloace în fiecare caz este influențată de necesităţile şi de condiţiile cadrului discursiv. Astfel, pentru a se face înţeles corect, locutorul alege o formulare cât mai potrivită pentru situaţia dată de comunicare. În acest scop, locutorul poate recurge nu doar la formulările tipice pentru actul de vorbire respectiv, ci și la unele mijloace indirecte, care se îndepărtează de la structurile consacrate.

Referințe bibliografice:

1. ALECSANDRI, Vasile. *Pagini alese.* București: Editura Regis, 2014, 237 p.

2. CONSTANTINOVICI, Elena. *Ritualul salutului – situaţii de actualizare şi mijloace de exprimare*. În: *Filologia modernă: realizări şi perspective în context european. Abordări interdisciplinare în cercetarea lingvistică şi literară (In memoriam acad. Silviu Berejan).* Ediția 4, Chișinău, 2012, p. 163-168.

3. EMINESCU, Mihai. *Poezii.* Chișinău: Editura Litera, 2017, 186 p.

4. IONESCU-RUXĂNDOIU, Liliana. *Limbaj şi Comunicare*. București: Editura All Educational, 2003, 123 p.

5. KERBRAT-ORECCHIONI, Catherine. *Les actes de langage dans le discours, Theorie et fonctionnement*. Paris: Armand Collin, 2014, 200 p.

6. NASTA, Lavinia. *Imaginarul blestemului. Câteva explicații etnolingvistice.* În: *Intertext*, nr. 1-2 (53-54), 2020, p. 33-39.

7. VANGHELI, Spiridon. *Carte de citire şi gândire.* Chișinău: Editura pentru copii „Guguţă”, 2014, 204 p.

8. ЭПШТЕЙН, Ольга. *Косвенный речевой акт угрозы в политическом дискурсе*. In: *Известия Самарского научного центра Российской академии наук*, 2009, №5 (7), p. 1337-1342.

Notă: Articol elaborat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*.